

,, իսկ ականջաց հարկ է 'ի խնուլ անդ
 ,, աչացն կալ 'ի բաց , որպէս զի եթէ
 ,, յանկարծադէպ ինչ վտանգ ուստեք
 ,, հասանիցէ , ազդ 'ի շուինդն ձայ-
 ,, նից արարեալ՝ զարթուցանիցեն ըզ-
 ,, մեզ :

,, Ո՞ր իսկ 'ի վայրկեան ժամանակի
 ,, քանդակէ յաչս իմ՝ զերկին զերկիր
 ,, և զծով , զտարակայեալն յինէն
 ,, գրեթէ յանբաւս : () իարդ զետեղ
 ,, և որիչ կարգ ըստ կարգէ 'ի յան-
 ,, ձուկ կազմածին զկայ առեալ ան-
 ,, եղծ կերպարանք էիցս առհասարակ
 ,, կայցեն՝ յականէն արեւու մինչև 'ի
 ,, դուզնաքեայս իսկ 'ի շամանդաղս :
 ,, Վրանի՛ ևս հրաշակերտ իցէ ուղղոյս
 ,, մերոյ յօրինուած , յորում գանձեալ
 ,, պահին դասք դասք սքանչելի տեսա-
 ,, րանաց բազմապատիկ իրաց , որք
 ,, յօրէ ծննդենէ մերմէ ազդումն ինչ
 ,, ազդեալ իցեն 'ի մեզ : () արմանամք
 ,, ապաքէն ընդ մատենիցն գիւտս , զի
 ,, 'ի նոսա աւանդին յիշատակք ան-
 ,, թիւ պատահարաց , և մթերք ի-
 ,, մաստից . այլ զի՛նչ համեմատութի
 ,, իցէ բնաւ ընդ չքնաղագոյնն 'ի մա-
 ,, տենից և ընդ ուղեղ առն իմաստ-
 ,, նոյ . և քանի՞ն առաւել պատուա-
 ,, կան է և նորահրաշ քան որ 'ի մա-
 ,, տեանսն յայնոսիկ՝ մթերքն որ 'ի
 ,, սմա : Ի՛նչ 'ի փոքու շտեմարանին
 ,, գտանես դրոշմեալ մի ըստ միջէ զա-
 ,, մենայն կերպարանս կարեւորս . եթէ
 ,, կարդաս զնոսա , գան . եթէ 'ի բաց
 ,, արձակես , խորասուզին յալս չգի-
 ,, տեմ յոր 'ի ներքինս , և մեկնին առ
 ,, 'ի տալ այլոց տեղի ... Ո՞ր ձեռն ճար-
 ,, տար գիտաց թագուցանել 'ի կար-
 ,, ծեցեալ տձև զանգուածին զայնչափ
 ,, նկարագիրսն չքնաղս և գեղարուես-
 ,, տըս :

Ի՛նչ գեղեցիկ իմաստներուն հետ
 խիստ աղէկ կը յարմարին նաև Ուս-
 սինին աս անոյշ ու փափուկ խօսքերը .

« Որքանեանց ակն ամփոփէ յինքն էից հոյլ ,
 քանիք յանձուկն 'ի ծիր գրաւին շողք ըսփիւռ .
 Անդ ամենայն ինչ հետ ընդ հետ նըկարի ,
 հարեալ 'ի տիպ շարժականին պատկերի .

Զիդք որ կրեն զայն 'ի յուզեղն տանին .
 խուռն անդ թեղից հիւսք զի տրկար , ո՞վ երկին :
 Այլ 'ի նոսա ուշ իմեղեալ ապաստան ,
 Անդ անկորուստ գանձէ աւանդ պատուական .
 Որ ինչ ինձ աչք և լսելքք ընծայեն ,
 Կարէ նա գնել անդ և բառնալ միշտ անդրէն :
 Նոյն ինքն պահ ունի գանձուց իմոց անդ ,
 Հաւատարիմ 'ի տալանդէն զինն աւանդ :
 Ոգիք անդ նուրբ կազմք յարաժամ և պատրաստ ,
 Դէտ նըշանին կան որ առնէ նոցուն ազդ .
 Հրաման հոգի իմ տայ , և հլու արբանեակք
 Սրբոյն յանգամս իմ 'ի ճապուկս անդ երագ :
 Հաստակք անտեսք , ընդ որ գրնալք պողոտայ .
 Ո՞ր զփրկաւէտ եռանդն արեանս իմում տայ :
 Նա զկարեորն առանց իմոյս հրամանի
 Ըջերմութիւն տածէ յիմումս 'ի մարմնի .
 Ի հաւասար շարժէ նա զսիրտ իմ 'ի յոյլ ,
 Ի կենսականն անդ զիւրն 'ի բնի կազմեալ հոյլ .
 Զեռուցանէ զիս 'ի սրնթացն իւր 'ի ձեմ ,
 Յակն իւր անդրէն եղկ և յուշիկ եղեալ գեմ :
 Ըսպառի միշտ , և նորոգի վերստին .
 Խողովակացն ընդ որ գրնացք են նորին
 Բացեալ գրորունք մուտս համարձակ նրմա տան ,
 Պատրաստք 'ի գնել գարձելումն յետըս խափան :
 Թանձր 'ի ջամբից արիւնն այն ջինջ մածանի ,
 Եւ փոփոխումն այն ձգգէ միւս այլ ըզինի :
 Յեղաշըրջի նա թանձրանայ 'ի մարմնի ,
 Եւ ընդ անգամս իմ որ նովաւ ուռդին
 Փոխակերպի 'ի գոյութիւն իմ 'ի բնիկ :
 Ե՛ս ինչ ունիմ պահ օրինացս այսոցիկ ,
 Կամ թէ իմով ինչ հրամանաւրս կացին .
 Հասու ևեթ հազիւ կարեմ գող նոցին :
 Ինձ ըզնոցին միտք ուշիմ օր ըստ օրէ
 Քօղախնդրեալ զհանձար և զկարգ հոլանէ .
 Զիմանալոյն այնորիկ օն ըզկարգին
 Զարարչապետն 'ի միտ առցուք 'ի նոսին :

Երգ Ա. Գ. 277 — 316 :

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

Կասկած և շեղարդոյթիւն :

Երբ ԲԱԶԸ որչափ ալ չհաւատալու բան
 ըլլայ , փիլիսոփայ մարդիկ շատ ան-
 գամ խելք կը սորվին անկէ . ինչպէս
 նաև զգաստը գինովին ըրածներէն
 բան կը սորվի շատ անգամ , խելացին
 անխելքէն , գիտունը տգէտէն , մեծը
 պզտիկէն , զօրաւորը տկարէն : Սոյոք
 գիտենք թէ մեր ուսումնասէր կար-
 դացողներն ալ քիչ շատ՝ խելք սորվե-
 ցան ան երագէն որ Կոծծի անունով
 իտալացի հեղինակէն Թարգմանաբար

դրինք անցած տարուան օրագրին մէջ՝ հիմա ալ ան հեղինակին մէկ բարոյական դիտողութիւնը կը դնենք՝ յուսալով թէ որչափ որ ճշմարտութիւնը երազէն վեր է, նոյնչափ ալ ասոր օգուտը երազին օգուտէն վեր ու մեծ ըլլայ :

“ Դնենք թէ մարդուն մէկը քիչ խօսող, միտակութիւն սիրող, իր բանին գործին՝ կամ կարգալու գրեւորն ետեւէն է . տնէն կ'ելլէ, պտոյտ մը կ'ընէ, երկու իրեք բարեկամի բարեկուտայ՝ կ'առնէ, տուն կը դառնայ, նորէն իր բաներուն հետ կ'ըլլայ : Տեսնողները ասոր ինչ ըսեն աղէկ է : — Եւ ինչ արտառոց մարդ է . այսպիսի մարդ ուր տեսնուած է . աս խօսքն որ ըսաւ՝ գիտէք ինչ կընշանակէ . աս շարժմունքն որ ըրաւ՝ գիտէք ինչ ըսել կ'ուզէ . ուսը որ շարժեց՝ աս ըսել կ'ուզէր . քովընտի որ նայեցաւ՝ միտքը աս էր . — ո՞ր մէկն ըսեմ . խեղճ մարդուն խելքէն մտքէն չանցած բաները ուրիշները վրան կը մտածեն ու կը խօսին : Եւ շխրբիս բաները դերձանի կծիկ կընմանին . թէ որ ծայր մը չես գտներ՝ մի դպիր, չէ նէ՝ քանի կ'երթայ կը կռնճմըտի : Եւ կ'ըսեմ թէ ուրիշէն բան մը որ լեցիր, կարժառի վրայ առ ան կծիկը, ու ըզգուշութեամբ փնտռէ գտիր ծայրը . ու որչափ որ կապ ու կռնճմըտութեամբ հանդիպի՝ երկայնամտութեամբ քակէ, այնպէսով գլուխ կ'ելլես, այսինքն ճշմարտութիւնը կը գտնես : Բսենք թէ չկրցար քակել . ձգէ կծիկը մէկ դի . . . Եւրո մէկուն գլուխը զանազան կասկածներով կամ պղտորութիւններով լցուած է մէկուն դէմ, պիտի գիտնաս որ տեսակ մը գինովութեան մէջ է . անոր համար ըրածը թողածը չգիտեր, խօսք չհասկընար, ոչ ինք զինքը կը ճանչնայ՝ ոչ զուրիշները . ինչպէս որ աս օրերս մէկուն պատահեցաւ :

Վրացի մը ունիմ որ կարգէ դուրս

1 Երես 238 :

մարդ մըն է . ասիկայ միտքը դրեր է միշտ՝ թէ աշխրբիս վրայ առողջութիւն ու հանգստութիւն կայ նէ՝ պարապ կենալն է . երջանկութիւն կայ նէ՝ ելլել ասդիս անդին պարապ պտուտիլ՝ ատեն անցընելն է . իսկ գինի օղի խմելն ու գինովալը երջանկութեան վերջի ծայրն է . ուստի շատ անգամ այնպէս կը գինովնայ որ ինք զինքը կը կորսուցընէ, ու կը սկսի՝ կ'ըսեն ծառերու քարերու բարկանալ, և անոնց վրայ կասկածներ ընել, անոնց ոխ պահել : Եւ զած է որ գիշեր ատեն բարձր ձայնով սկսեր է հայհոյել ու վարզարնել անոնք՝ որ փողոցներուն երկու կողմը պատ շիներ են, տուն շիներ են, ու հազիւ մէջտեղը կտոր մը տեղ թռչեր են քալելու . չմտածեր թէ ան իրեն մէյմը աս պատին՝ մէյմը ան պատին զարնուիլներուն պատճառը տնէրը չեն, հապա իրեն գլխուն մէջի գինին է : Հիմա ան թողունք . քանի մը օր առաջ ասիկայ չարաչար գինովցած՝ ու շատեն տուն կը դառնայ, անանկ խումած որ եթէ շրջանակներ ու տախտակներ ունենար նէ՝ գինիի տակառէն չէիր կրնար զինքը որոշել : Եւ զի ընկերը գիտէ ասոր բնուիլը . առանց ձայն մը հանելու՝ ճրագը կ'առնէ առջևը կ'ելլէ . անիկայ կէս մը սողալով՝ կէս մը ճանկը տակով սանդուխէն վեր կ'ելլէ, ճրագը սնտուկին վրայ դնել կուտայ : Եւ սնտուկին վրայով՝ պատէն հայլի մը կախած է եղեր . աս մեր խելացին աչքը վեր կ'առնէ, հայլին մէջ ինք զինքը կը տեսնէ . բայց մոռցած ըլլալով թէ հայլին ինչ բան է, միտքը կը դնէ թէ օտար մարդ մըն է անիկայ որ եկեր իր տունը մտեր է՝ բան գողնալու համար : Եւ այց որովհետեւ բնութեամբ շատ մտածել չսիրեր, մէկէն չբարկանար . մանաւանդ թէ անոյշ երես ցուցընելով կը սկսի հարցընել թէ ինչ կ'ուզես իմ տունս, կամ թէ ինչ բանի համար եկեր ես . ետեւէն ալ ականջները կ'երկընցընէ որ պատասխան առնէ, ձայն չկայ : Եւ մ'ալ կը հարցընէ աւելի անուշու-

Թեամբ, պատասխան չկայ: Բնոր կասկածները կը սկսին շատնալ. քաղաքավարութիւնը մէկդի կը դնէ, կը սկսի բարկանալով ըսել թէ Բնանկ ուշ ատեն ուրիշ տուն երթալը աղէկ բան չէ. ո՞վ կանչեց զքեզ. ելիր գնա տնէս, չէ նէ հիմա կ'առնեմ զքեզ սա պատուհանէս վար կը նետեմ, կը հառ կընաս ուրիշ տուն մտնելը. — պատասխան չկայ: — Բնկերը կը տեսնէ որ երկանը խելքը վրան չէ. սիրտ կ'ընէ որ հասկըցընէ անոր՝ թէ հայլի է դիմացինը. որո՞ւ կ'ըսես. քիչ մնացեր է որ անոր ալ գլուխը պիտի պատուէ եղեր: Խելքովդ զիս խաբել կ'ուզես, կ'ըսէ. ես քեզի չափ չեմ գիտեր հայլի ըլլալը կամ չըլլալը. չէնէ դուն ալ ասոր հետ խօսք դրեր ես տունս կողոպտելու. շուտ զուրցէ տեսնեմ, որչափ ատեն է որ աս անգգամը հոս է: Կինը պատասխան կուտայ թէ Բն հետդ ներս մտած պիտի ըլլայ: Բն ատեն երկը կրակ կտրած՝ կը դառնայ նորէն հայլին, կը սկսի ածականներով գոյականներով վառնտել, պուռալ կանչուրուտել. Էն ամբընար կ'ըսէ՝ իմ կերպարանքս մտնելու ու տունս գալու որ տնեցիքս խաբուին. բայց ես չեմ, չեմ խաբուիր. ես աղէկ գիտեմ որ դուն՝ դու ես, իսկ ես՝ ես եմ. չէ նէ ես ոչ ատանկ այլանդակ անձոռնի կերպարանք ունիմ, ոչ ատանկ խօլոր մոլոր նայուածք ունիմ, ոչ ատանկ կատղած փրփրած՝ մարդու հետ կը խօսիմ: Բն կ'ըսէ ու դրան ետեէն գաւազանն առնելն ու կատաղաբար հայլին զարնել՝ ջարդուբուրդընելը մէկ կ'ընէ. օտարականն ալ աներևոյթ կ'ըլլայ: Բնէկ որ այնչափ յոգնեւէն ուժը կտրեր է, ու ասդիս անդին դառնալու ատենը գետինը փռուեր քնացեր է բոլոր գիշերը. չէ նէ անշուշտ խեղճ ընկերոջը գլխուն ալ հայլին փորձանքը պիտի բերէ եղեր:

Հիմա թէ որ գինին աս մարդուն գլուխը զարկած չըլլար, կրնար հասկընալ թէ դիմացինը հայլի է, ամէն

բան կը լմըննար: Բայց երբոր մարդս իր միտքը ծուռ սկիզբ մը դրած է, կարծէ թէ իրեն ամէն մտածմունքն ու խօսակցութիւնը շիտակ է: Բնարկէ. ատենը ուշ, տունը օտար մարդ մը՝ որ ոչ պատասխան կուտայ, ոչ ինքզինքը կ'արդարացընէ, հապա տանտիրոջը դէմ կը բարկանայ ալ. ինչ գիտնայ խեղճ գինովը. իրաւունք ունի. յանցանքը հայլինն է: Բն ալ ամէն կասկած ալ այսպէս է. և թէ որ մէկը ճշմարտութիւնը քննել ուզէ, շատ անգամ կը տեսնէ որ հայլի առջև կեցած է, այսինքն սուտը իրաւի տեղ դրած ու խաբուած է: Բայց եկուր տես որ քիչ մարդ կայ ճշմարտութիւնը քննող: Եկուն վրայ գէշ կը խօսին. լսողը կը լսէ ու կը հաւտայ, և ինչուան որ ան խեղճ բամբասուողը ինքզինքը արդարացընէ՝ տարիներ կ'անցնին: Բնոր համար, թէպէտ սովորական առակ մըն է որ «Ստուծէ մէկ ոտքը կարճ կ'ըլլայ», կ'ըսեն, բայց ինծի կ'երևնայ թէ ճշմարտութեան մէկ ոտքը կարճ է. իսկ ստուծութիւնը նապաստակի պէս լեռնէն վեր կը փախչի կ'երթայ: Բն բանիս աղէկ օրինակ է ան այլաբանութիւնը որ ատենով հայուն մէկը պատմեց ինծի. ասոր վրայ իր երկրի մարդիկը զրպարտութիւն մը ըրած են եղեր, որ տասնըհինկ տարիէն ետեւ հազիւ կըրցեր է արդարանալ:

Կսաւ հայը ասանկ խօսիլ իրեն արեւելեան ճոռումութեամբը. «Ինչպէս որ Բնասիսու սարին գլուխը բարդ բարդ ձիւները կուգան ու ապառաժ քարերը կը ծածկեն աներևոյթ կ'ընեն, ու տարիներ անցնելէն ետքը հազիւ կը հային, ասանկ ալ սուտ զըրպարտութիւնը մարդկանց անկըձին մէջ լցուելէն ետքը, շատ աշխատանք պէտք է որ ճշմարտութեան ճառագայթները անոր յաղթեն, ստուծիւնը դուրս հանեն: — Երեսն թէ ատենով Ստուծիւնը դժոխքէն դուրս ելեր է, տեսեր է որ մարդկանց խելքը միտքը ճշմարտութեան ետեւն է:

քանի կ'երթայ՝ նախանձէն կը հալի կը մաշի, չգիտեր ինչ ճար ընէ որ աս իրեն ոխերիմ թշնամին՝ այսինքն Ղըմարտութիւնը՝ մարդկանց աչքէն հանէ. մէկ դիէն խելքը չկտրեր որ մարդիկ ան սիրուն Ղըմարտութենէն երես դարձնեն, ու իր ետեւէն իյնան. մէկալ դիէն ալ ելած տեղը չուզեր նորէն մտնել: Իսկ մտմտութեով գլուխը կախած՝ տարակուսած՝ ասդիս անդին պտըտելու ատենը, ասոր դիմացը կին մը կ'ելլէ՝ վրան ջար մը ձգած. անկէ զատ գլխուն վրայ ալ հովանոց մը առած, որպէս զի ամենեւին չճանչցուի: Իսկ մէկգլուխ տեսնելուն պէս, չեմ գիտեր՝ արիւնքն կը քաշէ ինչ կ'ըլլայ, մէկէն 'ի մէկ իրար կը ճանչնան, կը վազեն իրարու կը պըլլուին. ասոնք երկու քոյր են եղբր, մէկուն անունը Ստուծիւն, մէկալիւնը Չարուծիւն: Երեստին քարի մը վրայ, կը սկսին սրտէ սիրտ խօսակցութիւններ ընելու. խօսք կը բացուի Ղըմարտութեան վրայ, մէկէն կ'իմացուի որ ասոնք երկուքն ալ մահու չափ թշնամի են անոր. « Գիտցած եղիր քուրիկս, կ'ըսէ Չարուծիւնը. բաղդը խրկեց զքեզ որ մեր թշնամւոյն վայն 'ի վրան բերենք. ինչու ան հիմա դուն պակաս էիր: Ես եմ թէ քու լեզուդ խիստ անոյշ է. այդպիսի ճարտասանութիւն պէտք է որ մարդիկ համոզուին Ղըմարտութեան գէմելլելու: Ես թէպէտ և միշտ ծածուկ կը պտըտիմ որ թշնամիս զիս չտեսնէ ու չմտնէ, ճար չըլլար. բայց որովհետեւ մարդկանց սրտին վրայ մէյմը տիրեր եմ, յուսամ որ քիչ ատենէն ան թշնամւոյս աչքէն կ'ազատիմ. բայց քու ճարտասանութիւնդ խիստ հարկաւոր է մեզի »: Երբոր ասոնք այսպիսի խօսակցութեան հետ էին, գեղացի օրիորդ մը կ'անցնի ասոնց առջեւէն, ու վախժանելով մը չորս դին նայելով քարանձաւի մը բերանը կուգայ, ձեռքի սապատը վար կը

դնէ, քիչ մը կը կենայ. մէյմըն ալ իր եղբայրը՝ որ զինքը մեռցընել ուզող աւազակի մը ձեռքէ հոն փախեր պահուտեր է եղբր, կ'ելլէ քարանձաւէն, կ'առնէ սապատը, շնորհակալ կ'ըլլայ քոյրը, երթաս բարով կ'ըսէ, նորէն շուտ մը ներս կը մտնէ. մէկալն ալ իր տեղը կը դառնայ: Ինչպէս Ստուծիւնը ասքանս տեսածին պէս՝ կ'ելլէ Չարուծեան հետ մէկ տեղ գեղը կը մտնէ, ու դունդ գուռ պտըտելով՝ չարիք չմնար որ չխօսի մէկուն մէկալին: Երբ զգեղացին օր մը տրտում տխուր քալելու ժամանակը յանկարծ Ղըմարտութեան դիմացը կ'ելլէ. մէկէն ոտքը կ'իյնայ, ու կը սկսի լալով ըսել անոր. « Երբեք մնաց, ով արդար փաստաբան. դուն օգնէ ինծի », « Ստաստիս կուտայ Ղըմարտութիւնը, թէ « Զեռքէս եկած օգնութիւնը ես քեզի ընեմէն չեմ քաշուիր. միայն թէ ատ բանիդ մէջ երկու դժուարութիւն կայ. մէյմը որ զքեզ արդարացընելու համար՝ պէտք է որ թշնամիներուդ յայտնուի քու եղբայրդ. մէյմըն ալ որ թէպէտ Ստուծիւնը մէկէն 'ի մէկ տիրեց անունուն մտքին, բայց ես պէտք է կամաց կամաց դուրս հանեմ անոր խաղքութիւնը: Ես ան զի աս պիտի գիտնաս, թէ քանի որ անիկայ աշխարհք եկաւ, ես աս խեղճութեան հասայ », աս կ'ըսէ ու կը ցուցնէ որ ոտքին մէկը կոտրած, մէկալն ալ ծռմըռկած է եղբր: « Բայց որպէս զի հասկընաս թէ ով որ իր յոյսը իմ վրաս դրած է՝ ոչ երբեք երեսէ կ'իյնայ, ան գետնէն սա երկու կտոր փայտերն ու թեւերուս տակը տուր. ես հիմա կը սկսիմ պտըտիլ, ու ձեռքէս եկածին չափ քու անմեղութիւնդ երեւան հանել », « Երան երկու տարի կ'անցնի, խեղճ գեղացին սրտին ցաւէն կ'իյնայ կը մեռնի. իսկ իրեն անմեղութիւնը վեց տարիէն հազիւ դուրս կ'ելլէ կաղ Ղըմարտութեան ձեռքովը »: